

INFORMACIJSKO OPISMENJEVANJE V SPECIALNIH KNJIŽNICAH: ANALIZA STANJA V LETU 2010 V PRIMERJAVI Z LETOM 2002¹

Uršula Tarfila
Primož Južnič

Oddano: 23. 3. 2011 – Sprejeto: 16. 4. 2011

Izvirni znanstveni članek

UDK 026:004:37(497.4)

Izvleček

Namen: Študija je ugotavljala, ali se je stanje na področju informacijskega opismenjevanja uporabnikov slovenskih specialnih knjižnic v primerjavi z letom 2002 izboljšalo in na katerih področjih.

Metodologija/pristop: Izvedli smo spletno anketo med specialnimi knjižničarji, rezultate pa primerjali s podobno študijo iz leta 2002.

Rezultati: Primerjava rezultatov ni pokazala bistvenih razlik. Anketirani knjižničarji iz leta 2010 se zavedajo pomena informacijskega opismenjevanja, vendar izvedbo največkrat ovirajo preobremenjenost in pomanjkanje časa, pomanjkanje finančnih sredstev in strokovna neusposobljenost. Ugotovili smo, da so v primerjavi z letom 2002 v raziskavi zajete specialne knjižnice v letu 2010 več sodelovale z drugimi oddelki matične ustanove. *Omejitve raziskave:* Primerjani študiji nista imeli enako velikega vzorca, nekatere rezultate, da bi jih lahko bolje razumeli, bi bilo potrebno raziskati z drugimi raziskovalnimi metodami.

Izvirnost/uporabnost raziskave: S študijo smo želeli spodbuditi razvoj informacijskega opismenjevanja v specialnih knjižnicah, kajti informacijska pismenost je ključna veščina aktivne generacije zaposlenih in pogoj inovativnosti ter konkurenčnosti matične ustanove.

Ključne besede: specialne knjižnice, informacijska pismenost, delovno okolje, Slovenija

1 Članek je nastal na osnovi diplomskega dela Uršule Tarfile *Informacijsko opismenjevanje v specialnih knjižnicah Slovenije: stanje v letu 2010 pod mentorstvom dr. Primoža Južniča*.

Original scientific article

UDC 026:004:37(497.4)

Abstract

Purpose: The aim of the research was to explore if information literacy instruction of Slovenian special library users has been improved since the last study in the year 2002, and if so, in which directions.

Methodology/approach: Web-based survey was used to collect data from special libraries; the results were then compared with the findings of the survey carried out in 2002.

Results: The results show that information literacy instruction of special library users has remained more or less unchanged. In the 2010 survey included special librarians are aware of the importance of developing information literacy but they are restricted by work overload, lack of resources and time, or are unskilled to perform this activity. As compared to the year 2002, a noticeable change has been observed only in the higher level of co-operation between special libraries and departments of their parent organizations.

Research limitation: The sample size of both studies was not even, for advanced understanding of some results additional research methods should be used.

Originality/practical implications: The study should stimulate special libraries to make a step forward in developing user instruction. However, information literacy is a core skill of the active working population and the driving force of innovation and competitiveness of the parent organization.

Keywords: special libraries, information literacy, workplace, Slovenia

1 Uvod

Sodobna informacijska družba je v življenje prinesla povsem nove zakonitosti. Poleg zmožnosti branja, pisanja in računanja, ki veljajo za temeljne zmožnosti pismenosti, se danes poudarja tudi pomen drugih zmožnosti (npr. poslušanje) in novih pismenosti, kot so informacijska, digitalna, medijska pismenost in druge, ki so pomembne za uspešno delovanje v družbi (Nacionalna, 2005). Vsi ljudje se vsakodnevno srečujemo z najrazličnejšimi izzivi (okoljskimi, zdravstvenimi, političnimi, ekonomskimi, družbenimi, kulturnimi). V moderni informacijski družbi le prava informacija ob pravem času omogoča kakovostno opravljanje dela vsakemu posamezniku. Z ustrezno informacijo ob pravem času in na pravem mestu postane posameznik tudi konkurenčen drugim. Tako lahko informacijsko pismenost razumemo kot temeljno veščino, ki posamezniku pomaga pri učinkovitem reševanju problemov, odločanju in raziskovanju, oz. je vrednota, ki omogoča udobno bivanje v družbenem okolju (Starc, 2006). Specialni knjižničarji se zavedajo, da informacijska pismenost predstavlja pravo

rešitev in usmeritev v stroki ter velike možnosti za strokovnjake, ki delajo v njej (Južnič, 2006).

Z raziskavo smo želeli preveriti, v kolikšni meri se specialni knjižničarji zavedajo pomena informacijske pismenosti, in ugotoviti, ali se je stanje na področju informacijskega opismenjevanja uporabnikov specialnih knjižnic od zadnje raziskave, ki sta jo izvedli Pejova in Možetova leta 2002, kaj izboljšalo ter na katerih področjih.

2 Informacijska pismenost v delovnem okolju

Na splošno bi informacijsko pismenost v delovnem okolju opredelili kot sposobnost zaposlenega strokovnjaka, da učinkovito in uspešno sodeluje v informacijski družbi oziroma delovnem okolju. Vključuje kritično mišljenje, zavedanje o osebni in strokovni etiki, ocenjevanje informacij, konceptualizacijo informacijskih potreb, organizacijo informacij, interakcijo z informacijskimi strokovnjaki in učinkovito uporabo informacij pri reševanju problemov, odločanju in raziskovanju. Sicer pa v strokovni literaturi zasledimo več različnih pristopov k definiciji tovrstne informacijske pismenosti.

Brucova (1999), ki je med prvimi opozarjala na informacijsko pismenost v delovnem okolju, daje poudarek na izkušnjah zaposlenih, ki skupaj tvorijo fenomen informacijske pismenosti v delovnem okolju, za katerega so značilni:

- različni poudarki na tehnologiji,
- poudarki na zmogljivosti pridobitve širših profesionalnih odgovornosti namesto specifičnih sposobnostih,
- sodelovanje in povezovanje s sodelavci namesto individualnega dela,
- potreba po medsebojnem posredovanju informacij z drugimi partnerji,
- poudarki na intelektualnem upravljanju informacij namesto tehničnih sposobnosti uporabe informacijske tehnologije.

Na podlagi rezultatov raziskave o izkušnjah zaposlenih v štirih različnih poklicih je Brucova (1999) ugotovila, da je informacijska pismenost v delovnem okolju sestavljena iz sedmih različnih izkušenj:

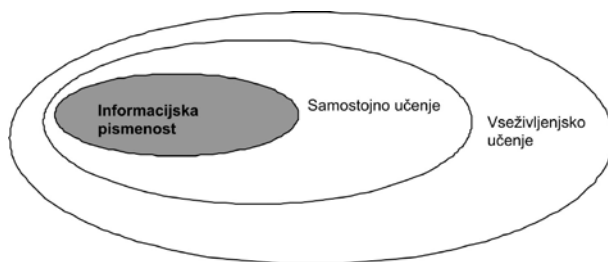
- uporaba informacijske tehnologije za informacijsko osveščenost in komuniciranje,
- pridobivanje informacij iz ustreznih virov,
- izvajanje procesov,
- preverjanje informacij,

- vzpostavljanje novega osebnega znanja,
- upravljanje z znanjem na način, ki nam omogoča nove vpoglede,
- premišljeno uporabljanje informacij, kar prinaša korist tudi drugim zaposlenim.

Informacijska pismenost je izrecno povezana z delovnim okoljem posameznika, zato jo po Lloydovi (2005) ne moremo opredeliti kot nekaj univerzalnega, kar bi se zlahka definiralo in bi veljalo za vse poklice, starosti in situacije. Po Lloydovi (2003) je namen informacijske pismenosti na delovnem mestu zaposlene usposobiti za povezovanje virov informacij in jih naučiti, kako uspešno delovati znotraj delovnega področja. V procesu povezovanja informacij informacijska pismenost postaja ključna za preobrazbo posameznikovih subjektivnih pogledov in sposobnosti h kolektivnim pogledom in sposobnostim ter spodbuja vključevanje v kontekst.

Biti informacijsko pismen na delovnem mestu ne pomeni samo razumeti, kako upravljati in uporabiti besedilo, ampak tudi vedeti, kako dostopati in uporabiti informacije, ki so ustvarjene s strani sodelavcev (Lloyd, 2006). Zaposleni morajo poznati tako eksplicitno (izraženo) kot implicitno (tiho) znanje. S Somervillom (2006) prav tako poudarjata, da morajo zaposleni, če želijo postati informacijsko pismeni, skozi dve stopnji pridobivanja in izoblikovanja znanja. V prvi zaposleni oblikujejo individualno subjektivno delovno okolje in do informacij dostopajo ponavadi prek besedil, pri čemer se od njih ne zahteva zahtevnejšega reševanja informacijskih problemov. V drugi stopnji pa se zaposleni vključijo v okolje, ki odraža družbene, zgodovinske, doživete izkušnje organizacije ter uporablja informacije in znanje, ki je v organizaciji cenjeno.

Informacijska pismenost v delovnem okolju je za posameznika pomembna tudi s stališča samousmeritve in samoiniciativnosti. Lahko rečemo, da je informacijska pismenost način osebne izpolnitve. Če je posameznik informacijsko pismen, lahko preverja strokovna mnenja in samostojno išče rešitve. Informacijska pismenost omogoča, da oblikuje svoja lastna stališča in argumente, prav tako pa lahko izkusi zadovoljstvo v iskanju znanja. Tako se posameznik namreč navadi na vseživljenjsko učenje (Presidential, 1989). Informacijsko pismenost lahko vidimo kot podskupino samostojnega učenja, le-to pa kot podskupino vseživljenjskega učenja (Australian, 2004) (Slika 1).

Slika 1: Odnos med informacijsko pismenostjo in vseživljenjskim učenjem

Ko se količina informacij, ki so na voljo zaposlenim, povečuje in narava dostopa do informacij postaja kompleksnejša, je informacijska pismenost vse pomembnejša, saj olajšuje učenje iz dela in kolektivno prakso. Če pa vzamemo zaposlenega kot celovito osebo v določenem okolju, spoznamo, da so poleg običajnih virov informacij pomembne tudi informacije, ki jih posameznik pridobiva skozi socialne stike in skozi izkušnje v praksi. Tako so primarni vir za učinkovito prakso ter strokovni razvoj poleg besedilnih virov tudi socialni viri in fizični stik s prakso (Lloyd in Somerville, 2006).

Zaposleni, ki so informacijsko pismeni, so sposobni najti tekoče in zanesljive informacije, ki jih uporabijo za učinkovitejše delo. Ker se stalno zanimajo, kaj je novega na njihovem področju, in se s tem seznanjajo z vedno bolj obsežno količino informacij, se lažje prilagajajo stalnim spremembam v stroki. Informacijsko pismeni zaposleni so dinamični in organizirani, v kateri so zaposleni, dodajajo novo vrednost (Mokhtar in Majid, 2006).

Prav tako je priznано, da so lahko samo podjetja, ki so sposobna zagotoviti, da se v vseh delih podjetja ustvarja, deli in uporablja znanja, uspešna v zelo konkurenčnih okoljih, v katerih delujejo. Podjetja morajo biti sposobna vključiti ne samo informacije in znanje informacijskih virov, temveč tudi znanje svojih zaposlenih (Čuk, 2006). Uspešna podjetja razumejo vrednost informacij in znanja za podjetje, spodbujajo njegov pretok in uporabo ter poznajo pomen vlaganja v izobraževanje. Prav tako so pozorna, kako uporabljajo znanje in informacije znotraj podjetja, kako spodbujajo inovacije in kako pospešujejo učenje. Veliko podjetij je zato v zadnjih letih vložilo veliko sredstev v gradnjo tehnične infrastrukture, ki bi omogočila pretok informacij v podjetju. Uvajajo informacijske in komunikacijske tehnologije, ki omogočajo dostop do internih informacij, ter razvijajo orodja, ki olajšajo dostop, ustvarjanje, varovanje in razširjanje informacij. Vse to je povečalo pričakovanja, da bodo na voljo ustrezne informacije, pa tudi potrebo po tem, da zaposleni znajo iskati in vrednotiti informacije iz številnih različnih notranjih in zunanjih virov.

Da postane informacijska pismenost del življenja zaposlenih, je ključno izobraževanje na delovnem mestu, še zlasti v obliki enostavnih praktičnih in lahko

dostopnih navodil za delo. Čukova (2006) je recimo na primeru reflektiranih izkušenj Krkine specialne knjižnice izpostavila, da lahko podjetja na razvoj informacijske pismenosti na delovnem mestu vplivajo s sledečimi prijemi:

- omogočiti zaposlenim usposabljanje za uporabo novih informacijskih tehnologij ter razumevanje, kako lahko nove tehnologije pomagajo pri upravljanju informacij in doseganju poslovnih ciljev,
- organizirati programe informacijskega opismenjevanja za permanentno izobraževanje zaposlenih,
- dvigati zavest zaposlenih, da je iskanje in uporaba informacij del njihovega vsakodnevnega dela,
- prepoznati informacijsko pismenost kot eno izmed kritičnih poslovnih veščin in jo vključevati v opis delovnih mest,
- nagraditi zaposlene, ki ustvarjajo kakovostne informacije, so pripravljeni te deliti z drugimi in jih tudi učinkovito uporabljajo.

3 Pomen informacijskega opismenjevanja uporabnikov v specialnih knjižnicah

Ker je informacijska pismenost ključna veščina aktivne generacije zaposlenih in motor inovativnosti ter konkurenčnosti, je informacijsko opismenjevanje postalo pomemben in nujen segment v izboljšanju kakovosti znanstvenega in tehničnega informiranja ter bistveno za preživetje v informacijskem okolju v prihodnosti in za vseživljenjsko učenje (Muehlfeita, 2010). Specialni knjižničarji imajo priložnost, da v delovnih okoljih sodelujejo ali celo prevzamejo pobudo pri informacijskem opismenjevanju zaposlenih oz. uporabnikov specialnih knjižnic. Namreč pomen učinkovite uporabe znanja v družbi in s tem v zvezi pomen izobraževanja uporabnikov in večanje informacijske pismenosti postaja vse večji (Petermanec in Pejova, 2005).

Informacijsko opismenjevanje uporabnikov med šolanjem, posebej v visokošolskem okolju, je sicer najprej vezano na pedagoški proces, a vendar predpogoj, da se kasneje preoblikuje v informacijsko pismenost, kot jo zahteva določen poklic (Južnič, 2006). Zato morajo biti programi informacijskega opismenjevanja uporabnikov specialnih knjižnic poglobljeni in tesno povezani z delovnim procesom ter konkretnimi nalogami strokovnjakov na določenem področju.

4 Raziskava

4.1 Zasnova in metodologija

Na osnovi raziskave Pejove in Možetove iz leta 2002 smo zastavili študijo, s katero smo želeli raziskati in primerjati rezultate:

- Ali specialni knjižničarji na informacijsko opismenjevanje gledajo kot na eno od pomembnih nalog specialne knjižnice?
- V kolikšni meri specialne knjižnice izvajajo izobraževalne dejavnosti in kaj jih ovira pri izvedbi?
- Ali matične organizacije specialnih knjižnic po mnenju knjižničarjev podpirajo izvajanje izobraževalnih dejavnosti?

Pred začetkom raziskave smo oblikovali sledeče trditve:

- *Hipoteza 1:* Specialni knjižničarji se zavedajo pomena izobraževalnih dejavnosti, vendar je zaradi pomanjkanja časa in prezaposlenosti informacijsko opismenjevanje v specialnih knjižnicah omejeno.
- *Hipoteza 2:* Med specialnimi knjižničarji in oddelki matične organizacije ni sodelovanja na področju izvajanja izobraževalnih dejavnosti.
- *Hipoteza 3:* V primerjavi s predhodnimi raziskavami se stanje na področju informacijskega opismenjevanja ni bistveno izboljšalo.

Podatke smo zbrali s pomočjo metode anketiranja, natančneje spletne ankete. Oblikovali smo vprašalnik, ki je obsegal 11 vprašanj, od katerih so imela štiri vprašanja še po eno podvprašanje. Vprašalnik je vseboval več vrst vprašanj, prevladovala so vprašanja zaprtega tipa. Spletno anketo smo oblikovali z orodjem EnKlikAnketa (1KA, <http://www.1ka.si/>), ki avtomatično zbira in analizira odgovore. Kot vsa podobna orodja na tem področju tudi 1KA združuje tri komponente:

- oblikovanje in izdelavo spletnega vprašalnika,
- aktualno izvedbo spletne ankete, torej zbiranje podatkov in morebitno pošiljanje vabil,
- statistično analizo podatkov in izdelavo poročil.

Vzorec smo oblikovali na podlagi seznama specialnih knjižnic, ki ga za potrebe statistike oblikuje Center za razvoj knjižnic (CeZaR) pri Narodni in univezitetni knjižnici. Velja pa poudariti tudi to, da se ta seznam specialnih knjižnic ni ujemal z dejanskim številom specialnih knjižnic v Sloveniji. Naslove specialnih knjižnic, od koder so nam sporočili, da njihova knjižnica ne sodi med specialne knjižnice, smo zato izločili iz prvotnega seznama. Nekatere vodje matične organizacije so

nam po telefonu prijazno pojasnili, da njihova ustanova nima več knjižnice oziroma nimajo zaposlenega knjižničarja, zato smo tudi te izločili iz končnega vzorca.

Anketni vprašalnik smo 17. maja 2010 poslali na 111 elektronskih poštnih naslovov specialnih knjižnic, anketiranje pa je potekalo do 16. junija 2010. Elektronsko sporočilo je vsebovalo navodilo in povezavo na spletno anketo, anketirance smo poprosili, da nam po elektronski pošti pošljejo sporočilo *Izpolnjena anketa*. Tako smo dobili informacijo, da so anketni vprašalnik izpolnili (ne pa katerega so izpolnili), zato jim nismo po nepotrebem s ponovnim pošiljanjem vprašalnika polnili njihovih predalov elektronske pošte. Namreč po dveh tednih anketiranja smo naslovnike ponovno pozvali k izpolnjevanju, v zadnjem tednu pa smo v specialne knjižnice, ki nam niso poslale sporočila o izpolnjeni anketi, še osebno poklicali po telefonu in prosili, če bi si vzeli nekaj minut in vprašalnik izpolnili.

Skupaj je bilo vrnjenih 85 vprašalnikov od 111 razposlanih, kar predstavlja 77 % odziv. Nad številom vrnjenih vprašalnikov smo bili pozitivno presenečeni, saj nismo pričakovali tako visokega odziva. Razlog za tako velik odziv vidimo na eni strani v aktualni in zelo pomembni tematiki za specialne knjižničarje, na drugi strani pa smo anketirancem poslali spletno anketo, ki omogoča hitro odgovarjanje, in jim s tem nismo kradli preveč dragocenega delovnega časa.

Orodje 1KA omogoča obdelavo podatkov na ravni deskriptivne statistike, analiza podatkov je pokazala tudi na neenakomerno stopnjo odgovorov pri posameznih vprašanjih, nekateri anketiranci niso odgovorili na vsa vprašanja. Dobljene rezultate raziskave smo primerjali z rezultati raziskave Pejove in Možetove, izvedene leta 2002. Na tem mestu moramo poudariti, da vzorca obeh raziskav nista bila povsem enaka. V raziskavi, izvedeni leta 2002, je na tiskani anketni vprašalnik odgovarjalo le 52 od 98 specialnih knjižničarjev. Vzorec v raziskavi leta 2010 je sicer bolj reprezentativen, saj je zajel večji odstotek specialnih knjižnic, a vendar še primerljiv, saj gre za enako populacijo. Nismo pa preverjali, koliko je spletna oblika ankete pomagala k boljšemu odzivu. V vprašalnik so bila vključena enaka vprašanja kot v raziskavi leta 2002, dodali smo le en nov sklop vprašanj, ki se je dotikal strokovnih posvetovanj specialnih knjižničarjev.

4.2 Rezultati

Najprej nas je zanimalo, koliko specialnih knjižnic izvaja izobraževalne tečaje. Kot je razvidno iz Preglednice 1, se delež knjižnic, ki prirejajo izobraževalne tečaje in druge oblike informiranja za uporabnike, v letu 2010 ni bistveno spremenil v primerjavi z deležem knjižnic, ki so tovrstne dejavnosti izvajale v letu 2002.

Preglednica 1: Prirejanje izobraževalnih tečajev (v %)

	Raziskava 2002 (n = 52)	Raziskava 2010 (n = 85)
Knjižnice prirejajo izobraževalne tečaje	38 %	31 %
Knjižnice ne prirejajo izobraževalnih tečajev	62 %	69 %

Tiste anketirance, ki ponujajo izobraževalne tečaje, smo nato povprašali, katere vrste tečajev oziroma oblike informiranja ponujajo. Rezultati raziskave iz leta 2002 so kazali, da je od 38 % anketiranih, ki so v raziskavi leta 2002 potrdili, da organizirajo izobraževalne tečaje za uporabnike, bilo največ takšnih, ki so svoje uporabnike izobraževali in informirali z uvodnimi tečaji o informacijskih virih in s pripravo priročnikov. Prav tako je bil enak delež pri odgovoru, ki so ga navedli pod »drugo«, in sicer z individualnim izobraževanjem. Najmanj pa se jih je ukvarjalo z računalniškim opismenjevanjem in tečaji o bibliografiji in citiranju.

Rezultati raziskave leta 2010 so pokazali bolj ali manj nespremenjeno sliko izvajanja izobraževalnih tečajev, razen na dveh področjih (Preglednica 2). Povečalo se je število knjižnic, ki se ukvarjajo s tečaji informacijske pismenosti in e-izobraževanjem. Izstopa pa tudi podatek, da kar polovica anketiranih specialnih knjižničarjev izvaja uvodne tečaje o knjižnici in informacijskih virih za nove uporabnike. To je zelo spodbuden podatek, kajti tovrstni tečaji so za nove uporabnike priložnost, da se seznanijo z različnimi informacijskimi viri, ki so jim v knjižnici na voljo, ter z različnimi postopki in načini iskanja informacij. Že Čukova (2006) je opozorila, da so ti tečaji zelo pomembni in potrebni izvedbe, saj se z njimi uporabnike nauči, kako poteka iskanje informacij, kje in kako lahko dobijo posamezne vrste informacij in kako naj se lotijo iskanja. Po takšnem tečaju je vsako naslednje iskanje informacij v knjižnici za uporabnika lažje.

Preglednica 2: Vrste izobraževalnih tečajev in druge oblike informiranja (v %)

Vrste izobraževalnih tečajev in drugih oblik informiranja	Raziskava 2002 (n = 52)	Raziskava 2010 (n = 85)
Uvodni tečaji o knjižnici in informacijskih virih za nove uporabnike	40 %	50 %
Redni tečaji o novopridobljenih virih informacij	35 %	31 %
Tečaji informacijske pismenosti	10 %	23 %
Tečaji računalniške pismenosti	5 %	8 %
Tečaji o bibliografiji in citiranju (faktor vpliva, tipologija, indeksi citiranja; pravilno citiranje)	5 %	8 %
Tečaji pisanja strokovnih in znanstvenih člankov ²	-	15 %

Delavnice s praktično uporabo določeni virov s power-point prezentacijo in poskusom v računalniški učilnici	25 %	27 %
Priprava priročnikov in brošur z informacijami in navodili o uporabi knjižnice in njenih virov	40 %	35 %
Informativna srečanja z vprašanji in odgovori	30 %	35 %
E-izobraževanje	10 %	23 %
Drugo	40 %	35 %

V Preglednici 3 vidimo, da je v letu 2010 tri četrtine anketiranih specialnih knjižničarjev, ki izvajajo izobraževalne dejavnosti, potrdilo, da sodelujejo z drugimi oddelki matične organizacije. Medtem ko je bilo v letu 2002 tovrstnih knjižničarjev skoraj polovico manj.

Preglednica 3: Sodelovanje specialnih knjižničarjev z drugimi oddelki matične organizacije (v %)

	Raziskava 2002 (n = 52)	Raziskava 2010 (n = 85)
Sodelovanje knjižnice z drugimi oddelki	44 %	73 %
Knjižnica ne sodeluje z drugimi oddelki	56 %	27 %

V obeh raziskavah pa so rezultati pokazali, da je računalniški oddelek tisti, s katerim najpogosteje sodelujejo specialne knjižnice. Sledi kadrovski oddelek, nato pa so bili navedeni oddelki, s katerimi knjižničarji sodelujejo redkeje, kot so npr. uredništvo, vodstvo, pravni oddelek, razvojni oddelek ipd. (Preglednica 4)

Preglednica 4: Sodelovanje specialnih knjižničarjev z drugimi oddelki

Oddelek	Raziskava 2002 (n = 52)	Raziskava 2010 (n = 85)
Računalniški oddelek	68 %	71 %
Kadrovski oddelek	36 %	33 %
Drugi oddelek/oddelki	39 %	48 %

V primerjavi z letom 2002, ko je kar 71 % matičnih organizacij skrbelo za usposabljanje svojih zaposlenih, je raziskava v letu 2010 pokazala, da se je ta skrb nekoliko zmanjšala, vendar se temu segmentu posveča še vedno več kot dve tretjini (64 %) matičnih organizacij v vzorcu zajetih specialnih knjižnic.

Medtem ko so matične organizacije v času raziskave leta 2002 skrbele predvsem za računalniško pismenost zaposlenih (uporaba računalnika in svetovnega spleta), v zadnjem času skrb preusmerjajo bolj na usposobljenost zaposlenih

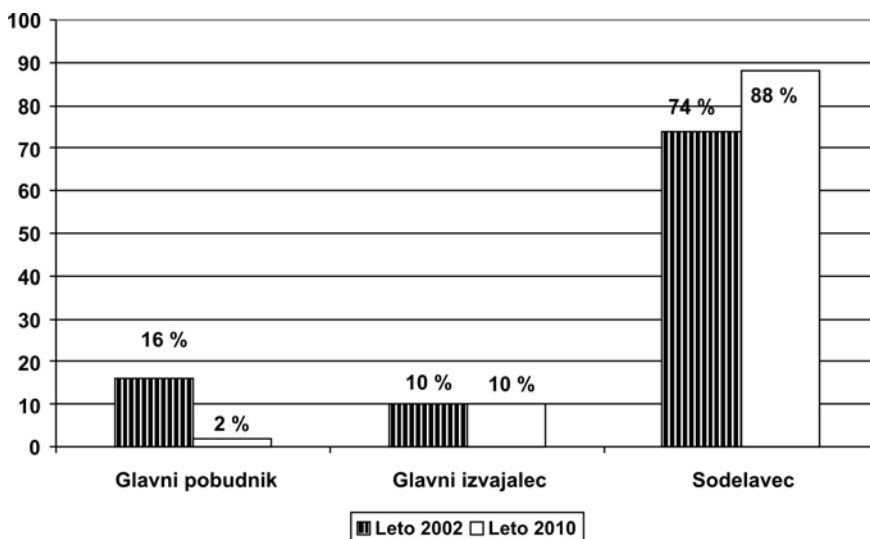
2 Dodaten možen odgovor v raziskavi, izvedeni leta 2010.

za prepoznavanje in uporabo notranjih in zunanjih informacijskih virov (Preglednica 5).

Preglednica 5: Načini, s katerimi matična organizacija skrbi za usposabljanje zaposlenih

Vrsta usposabljanja zaposlenih	Raziskava 2002 (n = 52)	Raziskava 2010 (n = 85)
Tečaj o uporabi računalnika	82 %	57 %
Tečaj o uporabi svetovnega spleta	58 %	19 %
Tečaj o uporabi notranjih in zunanjih informacijskih virov	39 %	48 %
Drugi načini	33 %	33 %

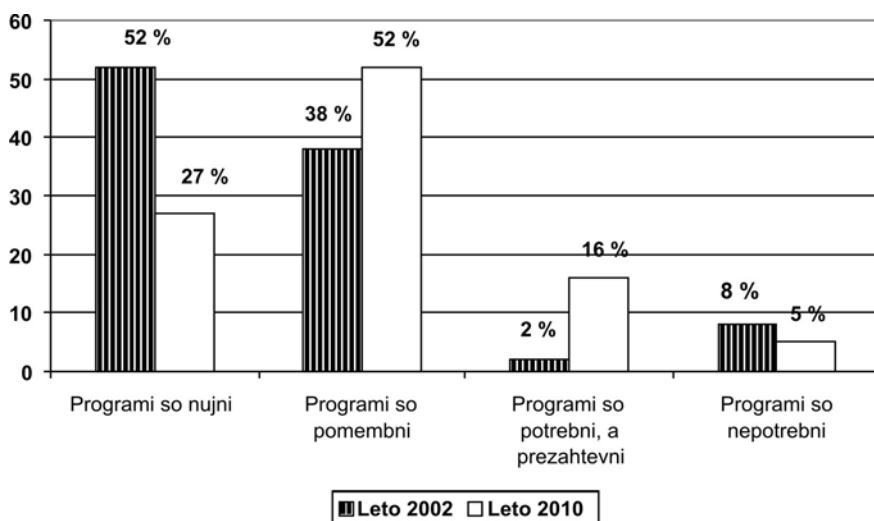
Pomen specialnih knjižnic kaže tudi kazalec vključenosti v intranet matične organizacije, v letu 2002 je bilo le-teh 62 %, v letu 2010 pa je bilo takih knjižnic 59 %. Glede na način vključenosti v intranet, jih je pri obeh raziskavah večina anketiranih odgovorilo, da nastopajo v vlogi sodelavca. V primerjavi z rezultati iz leta 2002 se je zmanjšal delež knjižnic, ki so glavne pobudnice vzpostavitve intraneta, iz 16 % v letu 2002 na 2 % v letu 2010. Rezultati obeh raziskav so pokazali, da jih le desetina nastopa kot glavni izvajalec intraneta (Slika 2).

Slika 2: Vključenost knjižnice v intranet organizacije

Večina vprašanih v obeh raziskavah se je strinjalo, da je izobraževanje uporabnikov zelo pomemben del njihovega dela. Medtem ko je bilo v raziskavi leta

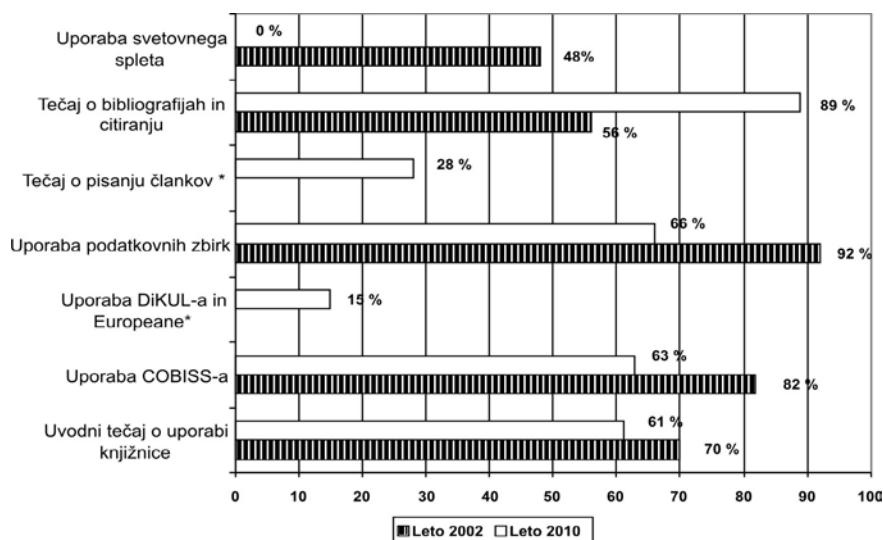
2002 več anketirancev (52 %), ki so bili mnenja, da so programi izobraževanja uporabnikov nujni, jih je v letu 2010 o tem prepričanih nekaj manj, večina anketirancev (52 %) iz leta 2010 je bilo mnenja, da so programi pomembni (52 %). Hkrati pa se je povečal delež tistih anketirancev, ki so mnenja, da so izobraževalni programi potrebni, a prezahtevni in preobremenjujoči, leta 2002 je bilo takih le 2 %, leta 2010 pa 16 % (Slika 3).

Slika 3: Mnenje specialnih knjižničarjev o pomembnosti izvajanja izobraževalnih programov za uporabnike (v %)

Sodeč po raziskavi iz leta 2002 so v specialnih knjižnicah najbolj primerne oblike izobraževanja uporabnikov tečajji za uporabo podatkovnih zbirk in drugih informacijskih virov, sledili so tečajji za uporabo bibliografsko-kataložne baze podatkov COBIB in uvodni tečajji za uporabo knjižnice. Anketiranci raziskave iz leta 2010 pa so na prvo mesto postavili tečaje o bibliografiji in citiranju. Sledili so tečajji za uporabo podatkovnih zbirk in drugih informacijskih virov, tečajji za uporabo kataloga COBIB in uvodni tečajji za uporabo knjižnice. Kar precejšen je tudi delež anketirancev, ki so bili mnenja, da bi morale specialne knjižnice izvajati tudi tečaje pisanja strokovnih in znanstvenih člankov. Če so anketiranci v raziskavi iz leta 2002 izrazili tudi potrebo po izvajanju tečajev uporabe svetovnega spleta, pa v letu 2010 ni bilo nikogar, ki bi označil ta možen odgovor (Slika 4).

Najpogostejši vzroki, ki so ovirali uresničitev izobraževalnih programov v specialnih knjižnicah v letu 2002, so bili po mnenju knjižničarjev naslednji: preobremenjenost s strokovnim delom, premalo časa za pripravo in stalno dopolnjevanje izobraževalne snovi, pomanjkanje izobraževalnih znanj in kom-

Slika 4: Izobraževalni dogodki (tečaji), ki naj bi jih prirejale specialne knjižnice (v %, * dodaten možen odgovor v raziskavi leta 2010)

petenc ter pomanjkanje strokovnih pooblastil in pristojnosti. Tudi raziskava iz leta 2010 je pokazala, da sta pomanjkanje časa za pripravo in dopolnjevanje izobraževalne snovi ter preobremenjenost s strokovnim delom najpogostejša razloga za izvajanje izobraževalnih tečajev. Sledilo je pomanjkanje finančnih sredstev, nato pomanjkanje izobraževalnih oziroma pedagoških znanj in kompetenc ter pomanjkanje strokovnih pooblastil in pristojnosti (Preglednica 8).

Preglednica 8: Ovire pri uresničevanju izobraževalnih aktivnosti v specialnih knjižnicah (v %)

Vzrok	Raziskava 2002 (n = 52)	Raziskava 2010 (n = 85)
Premalo časa za pripravo in dopolnjevanje izobraževalne snovi	58 %	52 %
Pomanjkanje znanj in kompetenc	42 %	32 %
Brez strokovnih pooblastil	38 %	25 %
Preobremenjenost	60 %	51 %
Pomanjkanje finančnih sredstev	21 %	35 %
Drugo	10 %	15 %

V zadnjem vprašanju smo anketirance zaprosili, da podajo svoje mnenje anketirancev o izobraževalnih dejavnostih v specialnih knjižnicah. Že v raziskavi leta 2002 so anketirani knjižničarji opozarjali, da je v slovenskem prostoru še veliko

nedorečenega na področju izobraževalnih dejavnosti v specialnih knjižnicah. Tako kot leta 2002 so tudi naši anketiranci poudarili, da so izobraževalne dejavnosti zelo pomembne, a na žalost težko izvedljive, ker je v specialnih knjižnicah največkrat zaposlena le ena oseba, ki ji primanjkuje časa za izvedbo tovrstnih dejavnosti. Opozorili so tudi na pomanjkanje časa uporabnikov, torej zaposlenih v matični organizaciji, da bi se udeleževali organiziranih tečajev in izobraževalnih dogodkov.

6 Razprava

Z anketnim vprašalnikom smo želeli dobiti podatke, s katerimi bi preverili osnovne tri hipoteze. Iz odgovorov anketnih vprašalnikov tako iz leta 2002 kot iz leta 2010 je razvidno, da se knjižničarji v specialnih knjižnicah zavedajo, kako pomembne so izobraževalne dejavnosti kot sestavni del nalog in storitev. Vzporedno pa se knjižničarji soočajo z mnogimi ovirami. V prvi vrsti se soočajo s preobilico dela, saj je v večini knjižnic zaposlen le en knjižničar. Zato lahko potrdimo prvo tezo, da se specialni knjižničarji zavedajo pomena izobraževalnih dejavnosti, vendar je zaradi pomanjkanja časa in prezaposlenosti informacijsko opismenjevanje v specialnih knjižnicah omejeno. Njihovo delo je zelo raznoliko, v prvi vrsti to delo določajo uporabniki s svojimi informacijskimi potrebami, kot so npr. naročanje člankov, iskanje literature, iskanje podatkov po bazah podatkov in svetovnem spletu, izdelava bibliografij.

Drugo hipotezo, ki pravi, da med specialnimi knjižničarji in oddelki matične organizacije ni sodelovanja na področju izvajanja izobraževalnih dejavnosti, lahko ovržemo. Rezultati raziskave leta 2010 so pokazali, da je sodelovanja med specialnimi knjižnicami in matičnimi organizacijami ter posameznimi oddelki znotraj nje skoraj enkrat več, kot ga je bilo po rezultatih raziskave iz leta 2002.

Analiza podatkov iz leta 2010 ter primerjava z rezultati raziskave iz leta 2002 sta pokazali, da se stanje na področju informacijskega opismenjevanja in izobraževalnih dejavnosti v zadnjem desetletju ni bistveno spremenilo, kar potrjuje tretjo hipotezo. Na eni strani imamo specialne knjižnice, ki sledijo razvoju na področju knjižničarstva in aktivno načrtujejo delo ter se zavzemajo za izvedbo najrazličnejših aktivnosti v svojih knjižnicah, vključno z izobraževalnimi dejavnostmi za svoje uporabnike. Na drugi strani pa imamo knjižnice, ki tega na področju informacijskega opismenjevanja ne zmorejo. Posledično tudi ne izvajajo aktivnosti na tem področju, ki bi bile koristne za samo knjižnico in za uporabnike. Potemtakem lahko vidimo, da je tovrstno stanje v specialnih knjižnicah že kar ustaljeno. Z razliko od rezultatov raziskave iz leta 2002, ko so specialni knjižničarji poudarjali, da so izobraževalni programi za uporabnike nujni del osnovnih dejavnosti knjižnice, so rezultati raziskave v letu 2010 pokazali, da se specialnim

knjižničarjem zdijo programi pomembni, povečal pa se je delež knjižničarjev, ki poudarjajo, da so izobraževalni programi potrebni, a prezahtevni in preobremenjujoči. Izboljšava na področju informacijskega opismenjevanja je opazna samo na področju sodelovanja med specialnimi knjižnicami in oddelki matične organizacije. Upamo si tudi sklepati, da smo pri tem dobili rezultate, ki kažejo na pomemben premik v delovanju nekaterih specialnih knjižnic v Sloveniji, ki zagotovo ni omejen le na področje informacijskega opismenjevanja, temveč se kaže tudi na drugih področjih, kar velja v bodoče bolj podrobno raziskati. Na osnovi podatkov iz naše ankete seveda ne moremo analizirati vzrokov za takšne razlike. Verjetno bi bila tu bolj primerna še kakšna druga raziskovalna metoda.

Knjižničarji, zaposleni v specialnih knjižnicah, so prav tako opozorili, da nimajo vseh potrebnih znanj in niso dovolj kompetentni za izvajanje izobraževalnih programov. Ne samo na svojem strokovnem področju, ampak tudi na področju osnov psihologije, didaktike in pedagogike. Rešitev za predstavljen problem vidimo v večjem sodelovanju in povezovanju specialnih knjižnic z drugimi institucijami in strokovnjaki, predvsem z visokošolskimi knjižnicami in ustanovami. Anketirani knjižničarji so predlagali, da bi morala obstajati skupina svetovalcev, na katere bi se posamezni specialni knjižničar lahko obrnil po nasvet. S tem se ne bi prihranilo samo na času, ampak tudi pri finančnih sredstvih.

Knjižničarji so opozorili, da od matične organizacije velikokrat ne dobijo ustreznih pooblastil za izvajanje izobraževalnih programov. Težave s časom pa se pojavljajo tudi pri uporabnikih, zlasti tistih, ki so zaposleni v organizaciji. Zaradi njihovih potreb po izobraževanju, bi morala organizacija potrditi izvajanje programov med delovnim časom zaposlenih. S tem bi bila udeležba na izobraževalnih dogodkih večja, kot če bi jih izvajali v popoldansko-večernem času, po zaključenem delu zaposlenih.

7 Zaključek

Specialne knjižnice pogosto vpeljujejo nove rešitve v knjižničarstvo, zato so pomembne tudi za vse ostale tipe knjižnic. Področje izobraževanja uporabnikov, oziroma informacijskega opismenjevanja pa na žalost še ni dobilo pravega mesta v specialnih knjižnicah. Zato bi se v tem primeru morale specialne knjižnice zgledovati po drugih tipih knjižnic, kjer je tradicija izobraževanja in usposabljanja uporabnikov močno prisotna, ter prenesti in prilagoditi njihove izkušnje svojemu okolju.

V zadnjem desetletju se v slovenskem knjižničnem prostoru vse pogosteje poudarja pomen širjenja storitev na področje izobraževanja in informacijskega opismenjevanja uporabnikov v vseh slovenskih knjižnicah. Danes je na voljo

mного informacijskih virov. Brez vrednotenja, prepoznavanja in odločanja je težko najti ustrezno in kvalitetno informacijo. Pri posredovanju teh znanj informacijske pismenosti ima specialni knjižničar veliko vlogo, saj naj bi deloval v središču delovnega in raziskovalnega procesa. Specialni knjižničarji se dobro zavedajo pomena sodobnega informacijskega opismenjevanja. Žal pa težko pričakujemo, da bodo z navdušenjem sprejeli nove naloge, saj jih bodo lahko izvršili samo z dodatnim usposabljanjem in povezovanjem z drugimi oddelki ter knjižnicami.

Položaj knjižnice v matični ustanovi močno vpliva na knjižničarjevo delo. Ta v matični organizaciji pogosto ne najde ustreznega sogovornika, ki bi ga usmerjal in spodbujal, še posebno pri načrtovanju raznih dejavnosti, med njimi tudi izobraževalnih. Vendar po mnenju knjižničarjev ta ovira ne sme biti izgovor za zanemarjanje tako pomembne dejavnosti, kot je izobraževanje uporabnikov. Pravi knjižničar se mora vedno znati in vsaj del te dejavnosti opravljati.

Samo tako se lahko položaj specialnih knjižnic in knjižničarjev tudi izboljša. Posamezni knjižničarji so pripravljene sprejeti nov izziv in podpreti programe izobraževanja uporabnikov, zato jih nekateri navkljub oviram tudi izvajajo. Hkrati tovrstni programi omogočajo knjižnici ohranjati tesnejši stik z uporabniki, kar ji prinaša povratne informacije in možnosti o načrtovanju novih storitev, ob tem pa se izobražujejo tudi knjižničarji. Tako knjižnica pridobiva na kakovosti in ugledu, saj se dosegajo višji kriteriji knjižničarske stroke in stopnja zadovoljstva uporabnikov.

Navedeni viri

1. *Australian and New Zealand information literacy framework: principles, standards and practice* (2nd ed.). (2004). Adelaide: Australian and New Zealand Institute for Information Literacy. Pridobljeno 20. 1 2010 s spletne strani: <http://www.anziil.org/resources/Info%20lit%202nd%20edition.pdf>
2. Bruce, C. S. (1999). Workplace experiences of information literacy. *International journal of information management*, 19 (1), 33–47.
3. Čuk, A. (2006). Sodelovanje specialne knjižnice v KRKI, d.d. pri izbiri ustreznih informacijskih virov in vrednotenju informacij: primer informacijskega opismenjevanja. V K. Stopar in Z. Rabzelj (Ur.), *Informacijska pismenost med teorijo in prakso – vloga visokošolskih in specialnih knjižnic: zbornik prispevkov* (str. 97–104). Ljubljana: ZBDS.
4. Južnič, P. (2006). Specialne in visokošolske knjižnice – nujnost povezovanja na področju informacijskega opismenjevanja. V K. Stopar in Z. Rabzelj (Ur.), *Informacijska pismenost med teorijo in prakso – vloga visokošolskih in specialnih knjižnic: zbornik prispevkov* (str. 41–56). Ljubljana: ZBDS.

5. Lloyd, A. (2003). Information literacy: the meta-competency of the knowledge economy? An exploratory paper. *Journal of librarianship and information science*, 35 (2), 87–92.
6. Lloyd, A. (2005). Information literacy: different contexts, different concepts, different truths? *Journal of librarianship and information science*, 37 (2), 82–88.
7. Lloyd, A. (2006). Information literacy landscapes: an emerging picture. *Journal of documentation*, 62 (5), 570–583.
8. Lloyd, A. in Somerville, M. (2006). Working information. *Journal of workplace learning*, 18 (3), 186–198.
9. Mokhtar, I. A. in Majid, S. (2006). Teaching information literacy for in-depth knowledge and sustained learning. *Education for information*, 24, 31–49.
10. Muehlfeit, J. (2010, 13. marec). Information literacy is a motor of competitive position. *Dnevnik*, 59, str. 27.
11. *Nacionalna strategija za razvoj pismenosti*. (2005). Ljubljana: Andragoški center Slovenije. Pridobljeno 5. 1. 2010 s spletne strani: <http://pismenost.acs.si/datoteke/komisija/strategija.pdf>
12. Pejova, Z. in Može, A. (2002). Izobraževalne dejavnosti specialnih knjižnic v Sloveniji. V N. Češnovar (Ur.), *Vloga specialnih knjižnic pri pospeševanju družbenega in gospodarskega razvoja – izobraževalni management v specialnih knjižnicah: zbornik referatov* (str. 159–170). Ljubljana: NUK.
13. Petermanec, Z. in Pejova Z. (2005). Izobraževanje uporabnikov in oblike informacijskega opismenjevanja na slovenskih univerzah. *Knjižnica*, 49 (4), 51–76.
14. *Presidential Committee on Information Literacy: final report* (1989). Chicago, IL: Association of College and Research Libraries. Pridobljeno 6. 1. 2010 s spletne strani: <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/whitepapers/presidential.cfm>
15. Starc, J. (2006). Informacijsko opismenjevanje v specialnih knjižnicah – primer dobre prakse KIS MORIS. V K. Stopar in Z. Rabzelj (Ur.), *Informacijska pismenost med teorijo in prakso – vloga visokošolskih in specialnih knjižnic: zbornik prispevkov* (str. 115–123). Ljubljana: ZBDS.

Uršula Tarfila, uni. dipl. bibl., je zaposlena v Specialni knjižnici Urbanističnega inštituta Republike Slovenije.

Naslov: Trnovski pristan 2, 1000 Ljubljana

Naslov elektronske pošte: ursula.tarfila@uirs.si

Primož Južnič, izr. prof., je predstojnik oddelka na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Naslov: Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Naslov elektronske pošte: primoz.juznic@ff.uni-lj.si